

Două (ne)adevăruri despre sărăcie

1. Sărăcia văzută prin ochii bogaților

Discuțiile despre sărăcie și despre cum se poate ieși din sărăcie sunt purtate, în spațiul public, de persoane din clasa de mijloc și din clasa de sus. Într-un fel, e (aproape) inevitabil: cei fără adăpost sau care locuiesc în case din chirpici nu scriu editoriale și nu ajung decidenți politici. De altfel, ei nici nu citesc editoriale – și, știind că nu pot influența în niciun fel decizia politică sau alte decizii din spațiul public, nici nu sunt interesați de politică sau de „societatea civilă”.

Dincolo de orice discuții posibile, faptul indiscutabil este acesta: că despre sărăcie vorbesc, în spațiul public, persoane care nu au fost niciodată sărace în adevăratul sens al termenului.

Fenomenul este similar celui al preoților (bărbați) care discută despre drepturile reproductive ale femeilor sau al călugărilor care stabilesc norme pentru viața de cuplu.

Discursul despre sărăcie al celor din clasa de mijloc și clasa de sus sună cam așa: din sărăcie se poate ieși prin muncă și educație. Prin urmare, săracii sunt săraci fiindcă nu vor să muncească și/sau să se educe.

În realitate, cei săraci muncesc cel puțin la fel de mult – și adesea mult mai mult – decât cei aflați deasupra pragului de sărăcie și decât cei care nu riscă sărăcia și/sau excluderea socială. Sunt o grămadă de studii empirice și de măsurători care demonstrează asta – dar, cumva, realitatea de fapt nu reușește niciodată să modifice opiniile din „spațiul public”.

Și, nu, problema nu constă nici în existența salariului minim sau a altor bariere, așa cum cred anarho-capitaliștii, neoliberalii și conservatorii. Cei aflați sub pragul de sărăcie sau în risc de sărăcie și/sau excludere socială sunt plătiți oricum sub nivelul salariului minim.

Cât despre educație, accesul la educație este prohibitiv pentru cei săraci. Faptul este evident în cazul învățământului privat. În cazul învățământului public, sunt iarăși destule studii și măsurători care arată că majoritatea beneficiilor generate de sistemul de educație publică sunt culese de clasa de mijloc (deci că, în ciuda aparențelor, sistemul este construit, cu sau fără intenție, astfel încât să-i defavorizeze pe cei săraci).

Și, atâta vreme cât lucrurile stau așa și cât statul și firmele private cer pentru angajare îndeplinirea unor condiții educaționale (diploma de bacalaureat, de exemplu), deși munca prestată presupune doar însușirea unor aptitudini care pot fi testate și care nu au legătură cu nivelul de educație formală, rezultă că adevăratele bariere de care se lovesc cei săraci sunt prejudecățile celor ne-săraci.

Pot înțelege aceste prejudecăți. Experiența de viață a celor ne-săraci îi învață că își pot într-adevăr îmbunătăți situația materială dacă depun mai mult efort și dacă continuă să se educe. E deci simplu și aproape inevitabil ca de aici să producă o generalizare nevalidă și să presupună că TOȚI oamenii își pot îmbunătăți situația materială prin mai multă muncă și prin educație. Iar de aici să tragă concluzia că săracii sunt niște brute leneșe care nu vor să muncească și nici să se educe.

E important să înțelegem că raționamentul de mai sus e și fals, și nevalid. Că e vorba doar de o prejudecată care își are originea în experiența de viață a celor ne-săraci. Fiindcă doar dacă înțelegem asta vom putea să gândim politici care să combată cu adevărat sărăcia.

Și pentru că tot am ajuns aici, haideți să observăm că mișcările de protest de tip Indignados sau Occupy nu exprimă proteste ale celor săraci, ci proteste ale clasei de mijloc care sărăcește, ceea ce e cu totul altceva.

În mod normal, persoanele din clasa de mijloc aveau slujbe salariate, cu contract de muncă pe durată nedeterminată – un privilegiu pe care cei săraci nu l-au avut niciodată. Criza economică și mai ales reacțiile politicianilor la ea au făcut ca slujbele salariate pentru cei din clasa de mijloc să fie tot mai mult înlocuite cu slujbe temporare, part-time și pe durată limitată, cu internshipuri neplătite, cu colaborări de tip freelance și cu alte formule de același fel, care nu doar că au condus la scăderea veniturilor celor din clasa de mijloc, dar au făcut ca și cheltuielile lor să crească.

În plus, sistemul de asistență publică – de care, ca și în cazul educației publice, beneficiau în primul rând cei din clasa de mijloc – a fost și el redus semnificativ. În fine, beneficiile sistemului de educație publică – culese, cum am spus, de cei din clasa de mijloc – au început și ele să dispară. Sistemul de educație publică reprezenta principalul avantaj pe care cei din clasa de mijloc îl aveau în raport cu cei din clasa de jos, dar și cu cei din clasa de sus.

Când beneficiile sistemului încep să dispară, cei din clasa de mijloc se văd nu doar fără apărare în fața celor din clasa de sus, ci și (oribil și scandalos pentru ei, deși nu vor recunoaște asta niciodată) la fel de neajutorați ca și cei din clasa de jos. Pe scurt, cei din clasa de mijloc își pierd principalul instrument strategic prin care îi țin sub control pe cei din clasa de jos și astfel își afirmă superioritatea („noblețea”) în raport cu aceștia.

De aici și revolta lor – sau indignarea, dacă preferați. Cei din clasa de mijloc se văd, pentru prima oară în istorie, pe picior de egalitate cu cei din clasa de jos și fără nicio apărare împotriva celor din clasa de sus. Din punct de vedere psihologic, șocul e

teribil. Iar sursa acestui șoc e mult mai puțin nobilă și imaculată decât sunt dispuși să recunoască protestatarii înșiși.

2. Sărăcie și corupție

Înclin să cred că sărăcia este o cauză a corupției mai degrabă decât invers. Adică nu corupția generează sărăcie, ci sărăcia generează corupție. Există, firește, argumente în favoarea ambelor teze. Doar că, de dragul dialogului cu mine însumi, sunt tentat în clipa de față să ignor orice posibil argument teoretic și să mă uit la fapte. Iar pentru asta am ales două țări: Uruguayul și Botswana.

Atât Uruguayul, cât și Botswana sunt țări relativ sărace. Cam la nivelul României. PIB-ul pe cap de locuitor (la paritatea puterii de cumpărare) este, în cazul Uruguayului, de 19.590 de dolari, în cazul României de 18.635 de dolari și în cazul Botswanei de 15.675 de dolari. Speranța de viață la naștere este în Uruguay de 76,81 ani, în România de 74,69 ani și în Botswana de 54,06 ani.

Spre deosebire de România, însă, Uruguayul și Botswana au performanțe remarcabile în ceea ce privește democrația, statul de drept și combaterea corupției. În indicele de percepție a corupției pe 2013 al celor de la Transparency International, Uruguayul ocupă locul 19 (scor 73), Botswana ocupă locul 30 (scor 64), iar România ocupă locul 69 (scor 43).

În Democracy Index 2013, Uruguay ocupă locul 17, cu un scor de 8,17 și face parte din grupul democrațiilor funcționale. Scorurile pe domenii sunt după cum urmează: proces electoral: 10,00; funcționarea guvernului: 8,93; participare politică: 4,44; cultură politică: 7,50; libertăți civile: 10,00.

În același index, Botswana ocupă locul 26, cu un scor de 7,98, fiind prima din grupul democrațiilor disfuncționale. Prima sub linie, cum ar veni, fiindcă un scor de minim 8 îți asigură intrarea în grupul democrațiilor funcționale – iar scorul Botswanei s-a îmbunătățit an de an, așa încât în cel mult doi ani o vom vedea și pe ea în rândul democrațiilor funcționale. Scorurile pe domenii sunt următoarele: proces electoral: 9,17; funcționarea guvernului: 7,14; participare politică: 6,67; cultură politică: 7,50; libertăți civile: 9,41.

România ocupă locul 60, cu un scor de 6,54 (la egalitate cu Peru și puțin mai prost decât Columbia) și face parte din grupul democrațiilor disfuncționale. Scorurile pe domenii: proces electoral: 9,58; funcționarea guvernului: 6,07; participare politică: 4,44; cultură politică: 4,38; libertăți civile: 8,24. Spre deosebire de Botswana, scorul României tot scade din 2008 încoace, așa încât șansele de a ne transforma într-o democrație funcțională sunt, pe termen scurt, ca și inexistente. Să remarcăm și diferența de scor la capitolul libertăți civile – Uruguay 10, Botswana 9,41, România 8,24 – ca să înțelegem mai bine în ce țară trăim. Cetățenii uruguayeni și cei botswanezi se bucură de semnificativ mai multe drepturi decât cei români – iar drepturile lor le sunt mult mai bine protejate.

Iată și câteva date din Global Competitiveness Report 2014-2015. Încep cu cele pentru Uruguay: drepturi de proprietate: locul 40/144, scor 4,9; schimbarea destinației fondurilor publice: locul 21/144, scor 5,2; încrederea în politicieni: locul 20/144, scor 4,5; mită și alte plăți neregulate: locul 24/144, scor 5,6; independența justiției: locul 21/144, scor 5,6; favoritism în deciziile oficialilor guvernamentali: locul 31/144, scor 3,9; transparența politicilor guvernamentale: locul 27/144, scor 4,7; comportamentul etic al firmelor: locul 31/144, scor 4,9.

Datele pentru Botswana: drepturi de proprietate: locul 39/144, scor 4,9; schimbarea destinației fondurilor publice: locul 36/144, scor 4,3; încrederea în politicieni: locul 39/144, scor 3,6; mită și alte plăți neregulate: locul 40/144, scor 4,8; independența justiției: locul 35/144, scor 4,9; favoritism în deciziile oficialilor guvernamentali: locul 42/144, scor 3,5; transparența politicilor guvernamentale: locul 49/144, scor 4,3; comportamentul etic al firmelor: locul 39/144, scor 4,5.

În fine, iată și datele pentru România din același Global Competitiveness Report 2014-2015: drepturi de proprietate: locul 79/144, scor 4; schimbarea destinației fondurilor publice: locul 82/144, scor 3; încrederea în politicieni: locul 109/144, scor 2,3; mită și alte plăți neregulate: locul 68/144, scor 3,9; independența justiției: locul 84/144, scor 3,5; favoritism în deciziile oficialilor guvernamentali: locul 114/144, scor 2,5; transparența politicilor guvernamentale: locul 86/144, scor 3,8; comportamentul etic al firmelor: locul 112/144, scor 3,5.

Pe scurt, România, Uruguay și Botswana sunt țări cam la fel de sărace. Spre deosebire însă de România, Uruguayul și Botswana sunt state în care nivelul corupției e scăzut, drepturile și libertățile cetățenilor sunt cu adevărat respectate, justiția este independentă, guvernarea este transparentă, încrederea în politicieni este ridicată, iar mita și favoritismul sunt practici puțin răspândite. Pentru vajnicii susținători ai „statului de drept” din România, să repetăm cifrele pe independența justiției (deși o vom face în van, adresându-ne unor urechi surde): Uruguay: locul 21/144, scor 5,6; Botswana: locul 35/144, scor 4,9; România: locul 84/144, scor 3,5.

Datele infirmă așadar teza potrivit căreia sărăcia generează neapărat corupție. Deși aproximativ la fel de sărace ca România, Uruguayul și Botswana sunt state de drept, în care corupția și favoritismul nu fac ravagii.

Aceleași date infirmă însă și teza contrară, conform căreia eradicarea corupției generează prosperitate. Aceasta e teza lui Traian Băsescu, a Monicăi Macovei și a tuturor celor care se auto-intitulează „de dreapta” și se declară profund angajați în lupta împotriva corupției. Deși corupția este aproape inexistentă în Uruguay și în Botswana, cele două țări sunt la fel de sărace ca România – o țară profund coruptă. Cu alte cuvinte, lupta împotriva corupției nu se poate substitui în niciun fel politicilor de combatere a sărăciei. Dar despre politicile de combatere a sărăciei nu vorbește nimeni la noi – nici cei ziși „de dreapta”, nici cei ziși „de stânga”.